

Posudek na dizertační práci „**Jiná**“ **geografie alternativních potravinových sítí: farmářské trhy jako cestující concept**“ autorky *Mgr. Lenky Fendrychové* předloženou k obhajobě na Katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK v Praze.

Disertační práce Mgr. Lenky Fendrychové se zaměřuje na studium fenoménu farmářských trhů v Pražském metropolitním regionu jako příkladu alternativních potravinových sítí.

V první kapitole čtenářům představuje a kriticky hodnotí stávající úroveň akademického poznání v oblasti studia alternativních potravinových sítí se zvláštním důrazem na jeho geografické aspekty. Alternativní potravinové sítě představuje jako alternativu k industrializovanému a globalizovanému konvenčnímu potravinovému systému, pomocí něhož se v současné době produkuje, distribuuje a konzumuje většina potravin. Samotné farmářské trhy představuje jako jednu z mnoha různorodých forem alternativních potravinových sítí, které se obecně vyznačují některými společnými znaky, z nichž jedním z nejvýznamnějších je vzájemné přibližování výrobců a spotřebitelů potravin v rámci alternativních distribučních kanálů a nových ekonomických prostorů. Alternativní potravinové sítě se vyvinuly jednak jako reakce na některé reálné či potenciální problémy spojené s fungováním konvenčního zemědělského systému (např. nové nemoci zasahující zvířata chovaná ve velkochovech) i jako jeden z důsledků obecnějšího procesu „obratu ke kvalitě“, jehož zdroje lze hledat vedle obav o bezpečnost a výživnost jídla zejména v rostoucím blahobytu společností v nejvyspělejších zemích světa.

Ve druhé kapitole se snaží o formulaci vlastního geografického přístupu k výzkumu alternativních potravinových sítí, který by kombinoval poznatky pocházející ze studia postkolonialismu a postsocialismu, a také, z v českém prostředí nepříliš známé myšlenky cestování konceptů. Kriticky hodnotí západní akademický diskurz a ukazuje, jak jeho dominance v odlišných geografických kontextech odráží postkolonialismus. V závěru kapitoly autorka formuluje cíle výzkumu jako:

- „Porozumět fenoménu farmářských trhů v Česku a jeho potenciálu v oblasti změny zemědělsko-potravinového systému směrem k větší udržitelnosti.
- Formulovat adekvátní interpretaci tohoto fenoménu a zhodnotit přínosy aplikace mého přístupu pro zvýšení její relevance.
- Navrhnout doplnění či revizi stávajícího akademického diskurzu alternativních potravinových sítí posilující jeho relevanci mimo angloamerický kontext“.

Autorka také podrobně představuje svoji výzkumnou strategii, kterou bude aplikovat v další části dizertační práce.

Ve třetí kapitole je detailně popsána metodologie a zdůvodněna její vhodnost a účelnost pro dosažení vytčených cílů. Relativně netypickou součástí kapitoly je i sebereflexe autorky dizertace, která, s odkazem a koncept „umístěné znalosti“ poukazuje na to, že „sociální a osobní charakteristiky autora ovlivňují proces produkce znalosti“, představuje sama sebe a proměny svého vlastního chápání studované problematiky v kontextu změn ve vlastním životě.

Ve čtvrté kapitole autorka analyzuje kontext boomu farmářských trhů, tedy „stav zemědělsko-potravinových sítí v Česku v roce 2010 a jeho historické kořeny“. To zahrnuje jak exkurz do historie a změn dominantních způsobů prodeje potravin (upozorňující na rychlou supermarketizaci a hypermarketizaci prodeje potravin), tak obsáhlý a detailní popis procesů a jevů, které šly „proti hlavnímu proudu“ a zahrnovaly rostoucí zájem o kvalitu potravin, rostoucí zájem o „kulinářsky“ časopisy a televizní pořady a nakonec i rozvoj farmářských trhů jako relativně nového a rychle se rozvíjejícího fenoménu. Součástí kapitoly je i exkurz do

dávnější historie farmářských trhů na území Prahy. Podrobně se autorka věnuje jiným způsobům alternativního obstarávání potravin, a to jak „tradičním“, jako je samozásobitelství, tak „moderním“, jako jsou systémy produkující biopotraviny, fair-trade systém distribuce potravin prostřednictvím „bedýnek“, prodej ze dvora, při němž se prodej potravin realizuje přímo v místě jeho produkce, zakládání tzv. farmářských prodejen či rozvoj komunitních zahrad.

Pátá a šestá kapitola prezentují výsledky vlastního empirického výzkumu fungování farmářských trhů v Pražské metropolitní oblasti. Autorka se, dle své metodiky, zaměřuje na aktéry stojícími za bohem farmářských trhů v Pražské metropolitní oblasti. Používá různé metody, zvláště sekundární analýzy veřejně dostupných informací, pozorování, akční výzkum, ale především rozhovory s organizátory farmářských trhů. Studuje i vliv různých institucí na rozvoj farmářských trhů, zvláště místních samospráv, které obecně rozvoj farmářských trhů podporovaly jako formu rozšíření nabídky spotřebitelům / potenciálním voličům místních politických reprezentací. Zajímavým způsobem popisuje vliv blížících se komunálních voleb v roce 2010 a „efekt nápodoby“ některých úspěšných projektů farmářských trhů, který ve volebním roce dobře zafungoval v decentralizovaném systému velkého počtu relativně dosti nezávislých městských částí v Praze. Dalšími podstatnými aktéry se stala ministerstva, konkrétně Ministerstvo životního prostředí (MŽP), které podpořilo pořádání farmářských trhů dotačním titulem, a Ministerstvo zemědělství (MZe), které vydalo Kodex farmářských trhů. Zvláštní podkapitola je věnována představení autorčiny typologie farmářských trhů, založené na znacích jako je jejich „rozložení v prostoru PMA, jejich diferenciaci z pohledu velikosti, periodicity a dne konání a konečně vztahů kolem jejich pořádání“. Šestá kapitola představuje výsledky analýzy diskurzu pořadatelů farmářských trhů. Ten autorce sloužil jako nástroj k analýze přímo nepozorovatelných aspektů jejich fungování, jakými jsou „motivace a cíle klíčových aktérů či jejich reflexe problémů a přínosů farmářských trhů“. Jako nejčastěji se vyskytující motivy pro pořádání farmářských trhů autorka identifikovala snahu umožnit přístup ke kvalitním potravinám a podpořit malé farmáře/výrobce. Součástí této kapitoly je i snaha o zmapování zdrojů „inspirace pro pořádání farmářských trhů“. Analýza diskurzů zahrnovala nejen analýzu diskurzu pořadatelů, ale i diskurzu „dalších klíčových aktérů (představitelů obcí, ministerstev, neziskových organizací), vybraných na základě rozhovorů s pořadateli“. Autorka rovněž identifikuje hlavní výhody a nevýhody farmářských trhů a upozorňuje na opakující se relativně specifické stížnosti na „nedostatek farmářů“, kteří by mohli na farmářských trzích prodávat svoji produkci, a s tím související snahy různých typů překupníků vydávat se za farmáře a toto uprázdněné místo na straně nabídky zaplňovat. Empirická studie odhalila, že v mnoha ohledech existuje nesoulad mezi ze západu importovaným diskurzem (např. zdůrazňováním toho, že farmářské trhy mají pomoci lokálním a regionálním malým farmářům) a praxí, která byla primárně zaměřena na poskytnutí chybějících služeb pro určité skupiny spotřebitelů patřící do městské střední třídy.

V sedmé kapitole autorka diskutuje svoje empirická zjištění ve vztahu k teoretickým konceptům a v kontextu se současným akademickým diskurzem. Snaží se formulovat vlastní interpretaci fenoménu farmářských trhů v Pražském metropolitním areálu. Autorka zdůrazňuje, že „(n)avzdory velké různorodosti skupiny pořadatelů lze vysledovat relativně jednotné zaměření na spotřebitele a jeho potřeby. Jeho zdrojem je vlastní zájem o dobré jídlo, o blahobyt občanů/voličů či o přilákání zákazníků“. Většinu pořadatelů farmářských trhů spojuje také snaha vést, coby spojenci místních zemědělců, vést cosi jako odboj v mezích zákona proti zahraničním supermarketům. Malý důraz byl kladen na jiné možné motivy pro pořádání farmářských trhů, totiž širší environmentální, sociální a ekonomické souvislosti zemědělsko-potravinových sítí. Farmářské trhy v Pražském metropolitním areálu jsou

nepolitické a nemají ambice nahradit konvenční způsob produkce, distribuce a prodeje potravin; spíše se snaží o jeho doplnění.

Za klíčové shrnutí jejího empirického výzkumu považuji odstavec na str. 179, ve kterém autorka píše, že: „... farmářské trhy v PMA jsou relativně „krotkou“ alternativní potravinovou sítí. Do značné míry jsou zakotveny v neoliberálním paradigmatu, neusilují o změnu zemědělsko-potravinového systému směrem k větší udržitelnosti a sociální spravedlnosti. Představují původně apolitickou iniciativu zaměřenou na zájmy spotřebitelů z městské střední třídy, kterou záhy využili další aktéři za účelem naplnění svých politických či komerčních cílů. Všechny v literatuře kritizované aspekty APS jako sociální exkluzivitu, nízkou reflexivitu ve vztahu k potřebám ostatních aktérů, defenzivní charakter či projevy fetišizace jsem identifikovala také v případě farmářských trhů v PMA. Tyto aspekty dle mého názoru snižují „reformní potenciál“ farmářských trhů.“

Celkově hodnotím práci velice kladně. Text má logickou strukturu, důsledně postupuje od teorie k formulování smysluplných hypotéz a jejich empirickému ověřování. Za nejlepší část práce považuji její teoretickou část, ve které autorka s neobyčejnou precizností uvažuje o přístupech a konceptech, které následně používá při vlastním výzkumu. Tato část opravdu nevypadá jako „povinná“ ukázka toho, co všechno z oboru přečetla, ale jako velmi dobře promyšlené a srozumitelně sdílené uvažování o reálných společenských problémech a metodologických přístupech, vědeckých teoriích a konceptech, které při studiu těchto problémů lze použít. Autorka velmi dobře píše, její text se stejně tak dobře čte. Prokazuje schopnost velmi dobře formulovat myšlenky, což zahrnuje jak schopnost vybudovat jasnou strukturu textu, tak schopnost srozumitelně a přesně vyjádřit jednotlivé argumenty. Metodologie empirické části práce je použita korektně, zvláště se mi líbí způsob, jakým zdůvodňuje používání jednotlivých metod výzkumu.

Pokud mám být v některých ohledech kritický, musím konstatovat, že mám obecný problém s tím, když se vědecká/publikační produkce ve společenských vědách hodnotí na základě toho, co bylo publikováno v impaktovaných časopisech evidovaných na Web of Science. Ačkoliv je tato databáze považována za etalon kvalitní časopisecké produkce, zachycuje ve společenských vědách vědeckou produkci velmi neúplně (podstatná část vědecké produkce ve společenských vědách totiž představují knihy a články v časopisech mimo WoS), je navíc mimořádně nereprezentativní z hlediska jazyka a země původu článků (anglosaské země, především pak USA a Velká Británie jsou výrazně nadreprezentované). Není potom divu, že „(v)ýzkum farmářských trhů byl dosud, stejně jako v případě APS, zakotven zejména v angloamerickém kontextu. Většina odborných publikací věnujících se tématu farmářských trhů evidovaných na Web of Science pochází z USA“ (str. 31), jinak to při takovém zdroji dat ani dopadnout nemůže. Jsou-li zdrojem informací o jakémkoliv výzkumu ve společenských vědách časopisy sledované WoS, zákonitě vždy vznikne dojem, že „výzkum je zakotven v angloamerickém kontextu“, sama databáze WoS je totiž zakotvena v angloamerickém kontextu. Je zřejmé, že autorka je si vědoma tohoto problému, protože celá její dizertace je do značné míry polemikou s „anglosaskými teoretickými modely“, jenom v některých částech diskuse o teoriích (nezáměrně a patrně nevědomky) posiluje, resp. legitimizuje tuto anglosaskou kulturně/vědeckou hegemonii například tím, jaké používá nadpisy: hovoří např. obecně o „trendech ve výzkumu“ či „akademickém diskurzu alternativních potravinových sítí“, ale reálně pak mluví téměř výhradně o trendech a diskurzu v angloamerickém kontextu.

Navzdory osobě konzultanta dizertační práce (kterým byl Petr Jehlička) se mi zdá, že v některých pasážích dizertace opomíjí historicky daný význam a rozsah samozásobitelství

v Česku. Při porovnávání objemu spotřeby biopotravin a fair-trade produktů (graf 7 na str. 90) je to ještě do jisté míry pochopitelné (lze těžko porovnávat objemy měřené peněžními výdaji na nákup biopotravin a fair-trade produktů s objemy samozásobitelsky vyprodukovaného jídla, které se, dalo by se říci z definice, nenakupuje a neprodává). Opomíjení informací o rozsahu samozásobitelství však je méně ospravedlnitelné v případě naturální spotřeby (pochybují například, že by v roce 2011 pocházely „z dovozu téměř dvě třetiny domácí spotřeby zeleniny“, pokud by se do spotřeby zeleniny započítala i naturální spotřeba vypěstovaná samozásobitelsky).

K textu mám jen několik drobných výhrad, které uvádím v následujícím výčtu (částečně jako důkaz pro to, že jsem více než 200 stránek dlouhou dizertační práci celou poctivě přečetl):

Str. 1: Je škoda, že přímo v českém názvu dizertační práce zůstalo anglické slovo „concept“ - jde zřejmě o překlep.

Str. 31: Ve větě „Přehledová stať Brownové je na výzkum farmářských trhů v USA, což ale nepředstavuje výrazný problém, čárka neboť ve Spojeném království se první novodobý farmářský trh objevil teprve v roce 1997“ je nadbytečné slovo „čárka“.

Str. 52: Ve větě „Starou tripartitu (představitelé vlády, zaměstnavatelů a odborů) nahrazují místní/regionální koalice na bázi partnerství veřejného a soukromého sektoru 32“ je chybně uveden odkaz na poznámku pod čarou (má být ... sektoru³²).

Str. 52: Ve větě „Neoliberální politika posílila korporátní a finanční sektor, které vytvořili vlastní technologie či strategie vládnutí za účelem eliminace rizika klesajících zisků“ je gramatická chyba

Navzdory výše uvedeným výhradám práci považuji za velmi zdařilou, a proto ji **jednoznačně doporučuji k úspěšné obhajobě.**

V Praze, 15.6. 2015

RNDr. Tomáš Kostecký, CSc.